

FEDINEC CSILLA

NESZE NEKED KISEBBSÉGI JOG

Csernicskó István – Tóth Mihály: *Az anyanyelvi oktatás joga. Közép-európai hagyományok és Kárpátalja példája*, Autdor-Shark, Ungvár, 2018, 64 oldal

Hogy is írta Fényes Elek 1837-es megjelenésű könyvében Bereg vármegye „oskoláiról”? „Gymnasium, vagy nagyobb deák iskola a’ megyében egy sincs, sőt falusi nép-iskolák is csak a’ reformátusoknál találtnak fel minden ekklesiában; a’ görög katholikusonál pedig kik legtöbbben volnának, csupán a’ népesebb helyeken; ’s így a’ nép nagyobb része sűrű setétségben bolyong.”¹ Az 1777-ben kiadott Mária Terézia-féle I. Ratio Educationis elindította az országban az oktatásügy állami szabályozását, II. József idején pedig megindult a mozgalom a magyar nyelv jogaiért. Fél évszázaddal később az 1844. évi a II. tc. rendelte el a magyar nyelv teljes körű használatát, türelmi időt szabva Horvátország számára, és teljesen kihagyva a számításból az országban használatos többi nyelvet. Nem utaltak semmilyen módon a nemzetiségekre az 1848-as törvények sem. A szerb és a szlovák mozgolódás hatására az uralkodó az 1860. évi októberi diplomával tette egyértelművé, hogy Magyarországon is szükséges a nemzetiségi egyenjogúság intézményesítése. Így jutunk el az 1868. évi XLIV. törvénycikkhez, amelynek címében a nemzetiségi egyenjogúság szerepel ugyan, azonban a jogszabály szinte kizárólag a nyelvhasználatról foglalkozik.

Itt veszi fel a fonalat a szerzőpáros, amikor arra vállalkozik, hogy a nemzetiségi terület, az Északkeleti Felvidék – Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyék –, a későbbi Kárpátalja másfél évszázados történetében végigvigye, ki, mit és hogyan akart elérni az oktatásban az anyanyelvi jogok tekintetében. A többszöri államváltások, melyeket a terület az első világháború végétől megélt, még inkább megnehezítették a nyelvi jogok szerves fejlődését, nemkülönben az a körülmény, hogy immár a magyarok is gyarapították az európai kisebbségek táborát. A wilsoni elvek elméletileg hangzottak jól, gyakorlatilag kivitelezhetetlennek bizonyultak, s nem elsimították a nemzetiségi problémákat, hanem újabbakat keletkeztettek. A nemzetközi jog, az egyes államok belső jogi fejlődése folyamatosan próbál válaszokat adni. Nyilvánvaló, hogy senki nem találta meg a bölcsek követ, hol jobb, hol rosszabb irányba történt elmozdulás. Nem született egységes definíció arra nézve, kit tekintünk kisebbségnek. 1992 óta rendelkezésre áll a Regionális vagy Kisebbségi Nyel-

¹ FÉNYES Elek: *Magyar országnak, ’s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*, III. k., Trattner-Károlyi nyomtatása, Pesten, 1837, 55. p.

vek Európai Kartája, amely azonban olyan *à la carte* nemzetközi egyezmény, amelyet a ratifikáló államoknak nem kell egy az egyben elfogadni, hanem kiválogathatják a nekik tetsző passzusokat. Nagyjából igaz ez a kisebbségi jogok, a kisebbségi nyelvi jogok értelmezésére is: viszonylag problémamentes időszakban érvényesül a békés egymás mellett élés, probléma esetén pedig meg lehet találni a (jog)hézagokat, és mindig meg van a lehetőség olyan új szabályozásokat alkotni, amelyek teljesen új irányokat szabnak. Minden fordulatnak mindig van több-kevesebb áldozata valamelyik oldalon.

A kötet összeállításának apropója a 2017-es oktatási kerettörvény elfogadása Ukrajnában, amely igen súlyosan érinti a kárpátaljai magyarokat, szerzett jogoktól fosztja meg őket az által, hogy megszünteti a tisztán anyanyelvű oktatás lehetőségét és államnyelvű oktatási rendszert állít a helyébe, a kisebbségi nyelvek használatának részleges engedélyezésével. Az oktatási törvény tervezete előzetesen végigment az illetékes bizottságokon, széleskörű társadalmi vita folyt róla, a parlament végül mégis olyan szöveget fogadott el, amelyet senkivel sem egyeztettek. A tervezetekhez képest a nyelvhasználat tekintetében drasztikus jogszűkítést kodifikáló 7. cikkről a politika utólag akar megegyezni a kisebbségekkel, akiknek előtte nem kérte ki a véleményét. A törvény elveszi az anyanyelvű iskolarendszert a magyaroktól és románoktól – rajtuk kívül csak az oroszoknak vannak anyanyelvű iskoláik, a többi kisebbség lélekszáma (és nyelvmegtartása) nem teszi ezt lehetővé –, és megígéri a *de jure* Ukrajnához, ám *de facto* Oroszországhoz tartozó Krím-félszigeten élő krími tatároknak, akik ilyenrel soha nem rendelkeztek, csekély töredékük járt csak krími tatár nyelvű iskolába.

Nem azzal van a baj, hogy az állam azt szeretné, hogy az állampolgárai jól beszéljék az államnyelvet, hanem miután ezt fennállása óta nem sikerült megvalósítani az államnak – amelyik az iskolarendszer fenntartója –, ezért a nyelv oktatása helyett a tannyelv megváltoztatását eszközli a törvény erejénél fogva. A szubsztraktív – az anyanyelvnek a domináns nyelvvel való behelyettesítést célzó – oktatás az asszimilációt támogatja, míg a hozzáadó, addiktív kétnyelvűség – amely a másik nyelvnek és kultúrának az önkéntes és kölcsönös tanulását állítja az előtérbe – az integráció segítője. Attól, hogy egy állam egy etnikai többségen alapszik, ez az etnikai többség nem adhat közvetlen felhatalmazást a kényszerű asszimilációra.

Sajátos az a megközelítés is, hogy Ukrajna az oktatási törvénnyel *expressis verbis* bevezeti a „nemzeti kisebbségek” és az „öslakosok” megkülönböztetését, miközben a hatályos kisebbségi törvénye (1992) kizárólag a „nemzeti kisebbség” fogalmat ismeri, az Alkotmánya (1996) pedig bár ismeri a „nemzeti kisebbség” és az „őshonos népek” fogalmat is, de nem tesz köztük definitív különbséget. A jogalkotók és a jogalkalmazók sem tudtak mit kezdeni az „őshonos népek” fogalmával egészen 2014-ig, amikor a Krím annektálását követően nyilatkozat született parlamenti határozat formájában a krími tatár

nép jogainak az ukrán államon belüli szavatolásáról. Az új kisebbségi törvény azonban mind a mai napig csak ígéret.

Cserniczkó és Tóth úgy fogalmaznak, hogy „a régióban élő emberek számos alkalommal voltak tanúi annak, hogy megváltozott az államnyelv, hivatalos nyelv” (60. p.). Viszonylag rövid idő alatt ilyen funkciókban előfordult a magyar, a csehszlovák (valójában a cseh), az ukrán, újra a magyar, majd az orosz és ma ismét az ukrán nyelv. Ezek az időszakok olyan rövidek voltak, hogy az egyes nemzedékek sem mindig tudták továbbörökíteni a jól-rosszul magukévá tett államnyelvet, ami a társadalmi integráció elengedhetetlen feltétele volt. Persze dönthettek úgy is, hogy nem integrálódnak, hanem egy zárt világban élnek – erről egyébként nem esik szó a kötetben, s általában a szakirodalom is megkerüli. Minden korszakról katalógusnyi jogsérelem hozható fel, azonban a szerzők következtetése szerint az anyanyelven folyó oktatás jogát csak Ukrajna vette el.

Itt érdemes megállni egy pillanatra, hogy felelevenítsük az ukrán nemzeti ébredés korát, amelynek képviselőire a mai hivatalos Ukrajna nagy tisztelettel tekint, s akik nem osztották azt a nemzet- és államfelfogást, hogy a kizárólagosság tehet naggyá egy nemzetet és szilárdá egy államot. A kötet borítójára felkerült egy idézet Mikola Kosztomarov 19. századi gondolkodótól: „A népnek tanulnia kell, a nép tanulni akar, ha mi nem adunk számára lehetőséget arra, hogy saját nyelvén tanuljon, más nyelvén fog tanulni, és a mi népünk el fog veszni.” Az ukrán nemzeti történetírást megalapozó és államiség megteremtésének történetében meghatározó szerepet játszó Mihajlo Hruszevszkij is így fogalmazott 1912-ben: „Oroszország különböző részei között Ukrajna a legrosszabbul, a legkevésbé képzettek között van. Ennek több oka van: kevés pénz kerül a népiskolákba, kevésé gondoskodnak róluk. És főleg azért megy olyan tompán nekik a tudomány, mert nem ukrán nyelven tanítják a gyermekeket.” A sor folytatható, de legfeljebb annyi szerepe van, mint papucs orrán a pamutbojtnak. A történelem nem arra való, hogy bármire tanítson. Ámde annak örülnünk kell, hogy Francis Fukuyama 1989-es *A történelem vége?* című pár oldalas tanulmányával ugyan egy csapásra világhírű lett, azonban évtizedekkel később maga ismerte el, hogy tévedett, a történelemnek nincs vége.

A kiadvány minden időszakból – Osztrák–Magyar Monarchia, Csehszlovákia, Magyar Királyság, Szovjetunió, Ukrajna – összegyűjti a kisebbségi nyelvhasználatot érintő jogszabályok releváns cikkeit, s ezt nem csak történeti távlatban teszi meg, hanem a mai helyzet értelmezéséhez körülnéz az Ukrajnával szomszédos országokban is (Szlovákia, Magyarország, Románia). Jó gondolat, hogy a nem magyar nyelvű jogszabályoknak nem csak a fordítása, hanem az eredeti nyelvű szövege is belekerült a kötetbe. Nagy kísértés persze, hogy a kötet felfedezői elkezdjék idézgetni a kiragadott cikkeket, anélkül, hogy elolvassák a jogszabályok teljes szövegét. A könyv nem erre való. Hanem arra, hogy ilyen módon is, ne csak bonyolult tanulmányok (szakszö-

vegek), vagy lazább újságcikkek formájában informáljon, kinek-kinek igénye és vérmérséklete szerint, hanem primer szövegekkel támassza alá, mit vesztenek a kárpátaljai magyarok most, s hogyan aránylik ez a korábbi állami főhatóságok által végrehajtott nyelvpolitikákhoz.

A recenzens nem beszélhet magáról, de annyit elárulhat, hogy nagy híve az interdiszciplinaritás azon megnyilvánulásának, amikor az adott kérdést különböző szakterületek képviselői nem párhuzamosan, hanem együtt gondolnak végig, adott esetben kisebbségi ügyekkel foglalkozó jogász és egy kisebbségi nyelvhasználatot kutató nyelvész együtt interpretálja. Csernicsekó István és Tóth Mihály számos közös munkája közül ez az egyik olyan, ami jól mutat nem csak a könyvespolcon, hanem az érdeklődők, és nem utolsósorban a diákok – leendő jogászok, (szak)politikusok, egyszerű alanyok – kezében is.